

MĂDĂLINA OPREA

ASTRA

1940 - 1944

**CETATEA
DE SCAUN**

Cuprins

LISTA ABREVIERILOR.....	11
PREFAȚĂ	13
INTRODUCERE	17
CAPITOLUL I ADAPTAREA ACTIVITĂȚII „ASTREI” LA CONDIȚIILE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL	25
1.1. Adunările generale ale „Astrei”	25
1.2. Membrii „Astrei”	34
1.3. Activitatea „Astrei” și a despărțămintelor sale	39
Activitatea despărțămintelor	39
Despărțământul București	43
Regionala „Astra Bănățeană”	43
Alegeri de președinți și de comitete în despărțăminte	45
Conferințele „Astrei”	47
1.4. Reorganizarea Secției Biopolitice	50
1.5. Școlile și cursurile țărănești - campanii pentru educația adulților și igiena națiunii	55
1.6. Patrimoniul și veniturile „Astrei”	61
Fondurile și fundațiile între 1940 și 1944.....	61
Casele naționale	62
Venituri și subvenții	63
1.7. Bibliotecile „Astrei”	65
Biblioteca Centrală.....	65
Bibliotecile populare	68
1.8. Muzee, monumente de for public și preocupări pentru conservarea tradițiilor	70
CAPITOLUL II PUBLICAȚIILE „ASTREI” ÎNTRE 1940 ȘI 1944	79
2.1. Revista Transilvania.....	80
Reconfigurarea	80
Mai multă rigoare științifică și un nou țel	81
Conținut, program editorial și angajarea în marea luptă istoriografică	86
„Epoca institutelor”	87
Un regionalism cu puternice accente etnocentriste	88
Câteva prezențe străine	94
Câteva prezențe feminine	95
Bugetul revistei <i>Transilvania</i> și abonații săi.....	96
Cine erau abonații și din ce zone proveneau?	98
2.2. Revista Buletin eugenic și biopolitic.....	102
Terminologia și contextul istoric.....	102
Revista Buletin eugenic și biopolitic	104

Doctrina biopolitică a lui Iuliu Moldovan reflectată în <i>B.E.B.</i>	106
Discipolii lui Iuliu Moldovan și alți autori din <i>B.E.B.</i>	109
<i>Sora de ocrotire</i> - supliment al <i>B.E.B.</i>	120
2.3. Publicații ale „Astrei” sau apărute sub egida ei.....	121
Înființarea propriei tipografii. Istoria unui eșec comercial.....	121
Publicații pentru țărănime	124
<i>Foaia Poporului</i> , o gazetă destinată țăranilor (1943-1944)	124
<i>Biblioteca populară</i> - răspândirea cărții pentru popor	132
Publicații pentru intelectuali	134
<i>Biblioteca eugenică și biopolitică a „Astrei”</i> (1942-1944)	134
Biblioteca „Astra”	135
<i>Revue de Transylvanie</i> - o publicație de propagandă externă.....	136
CAPITOLUL III CULTURA ÎN VIAȚA DE STAT SUB GUVERNAREA ION ANTONESCU. ROLUL „ASTREI” ÎN PROPAGANDA REGIMULUI	141
3.1. Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor	144
Conducere. Organizare. Evoluție	144
Școala Învățământul primar, secundar și superior.....	146
Educația extrașcolară și premilităria	151
Universitatea „Regele Ferdinand I” Cluj-Sibiu.....	153
Memoriul profesorilor universitari - aprilie-iulie 1944	157
Biserica.....	157
3.2. Ministerul Propagandei Naționale	165
Propaganda prin presă	166
Propaganda prin radio.....	169
Propaganda prin cinema	171
Alte forme ale propagandei.....	173
Propaganda prin asociațiile culturale.....	177
3.3. Rolul „Astrei” în propaganda regimului antonescian	178
Propaganda „Astrei” în Mureș, Someș și Timiș (1938-1940)	178
Atitudinea guvernului Ion Antonescu față de Arbitrajul de la Viena și de refugiații ardeleni	180
Poziția „Astrei” față de Arbitrajul de la Viena	183
Antrenarea „Astrei” în acțiunile pentru înzestrarea armatei și Împrumutul Reîntregirii	184
Programul „Astrei” privind românizarea în Ardeal și Banat	186
Proiectul de propagandă culturală al „Astrei” în Timoc și Banatul sârbesc	197
Colaborarea cu Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I”	202
Colaborarea cu Ministerul Propagandei Naționale și cu autoritățile locale	206
Cea de-a doua etapă. De la propaganda culturală proprie la propaganda coordonată și impusă de regim	208

CONCLUZII.....	223
BIBLIOGRAFIE.....	233
ANEXE.....	247
Anexa 1.....	248
Anexa 2.....	250
Anexa 3.....	252
Anexa 4.....	255
Anexa 5.....	257
Anexa 6.....	258
Anexa 7.....	260
Anexa 8.....	291
Anexa 9.....	294
SUMMARY	299
INDICE DE NUME	313
INDICE DE LOCALITĂȚI	325

ACT - Asociația Creștină a Tineretului

ANR - Arhivele Naționale ale României

„Astra” / Asociațiunea - Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român

BINAG - Banca pentru industrializarea și valorificarea produselor agricole

BOR - Biserica Ortodoxă Română

BNR - Banca Națională a României

CNR - Consiliul Național al Românilor

CPOS - Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale

Fundația - Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I”

ICS - Institutul Central de Statistică (București)

INCOOP - Institutul Național al Cooperației

MAT - Direcția Generală a Monopolului Alcoolului și Taxelor de Consumație

MCNC - Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor

MPN - Ministerul Propagandei Naționale

OETR - Oficiul de Educație a Tineretului Român

SJSANR - Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale ale României

UFRC - Uniunea Fundațiilor Culturale Regale

Universitatea Cluj-Sibiu - Universitatea „Regele Ferdinand I” din Cluj, refugiată la Sibiu

CAPITOLUL I

ADAPTAREA ACTIVITĂȚII „ASTREI” LA CONDIȚIILE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

1.1. Adunările generale ale „Astrei”

Membrii cu drept de vot ai Asociațiunii erau convocați anual, conform statutelor, pentru a participa la adunarea generală, forul superior al instituției. Conducerea operativă era exercitată de comitetul central, ales cu un mandat de cinci ani. Acesta era condus de un președinte, Iuliu Moldovan (medic), care era secondat de un vicepreședinte administrativ, Gheorghe Moga (medic octogenar, general în retragere) și unul reprezentativ, Gheorghe Preda (medic psihiatru). Convocarea adunării generale era publicată în *Transilvania*, într-un supliment administrativ, care cuprindea programul adunării și raportul general pentru activitatea „Astrei” în anul de raportare, delimitat de luna august a anului precedent și a anului în care se ținea adunarea (spre exemplu, 1 august 1940 - 1 august 1941; 1 august 1941 - 1 august 1942 ș.a.m.d.). În cadrul adunării generale se prezentau și erau supuse validării membrilor cu drept de vot (fondatori, pe viață și activi, delegați ai despărțămintelor) activitatea Asociațiunii pe anul precedent (inclusiv financiară) și bugetul pentru anul următor¹. În general, „Astra” organiza în fiecare an, pe parcursul a două zile, acest eveniment care se desfășura după un program ce se deschidea cu servicii religioase (în biserica ortodoxă și biserica greco-catolică), urmate apoi de o primă ședință a adunării generale cu specific de raportare, deliberativ și decizional. În ziua următoare erau prezentate rapoartele comisiilor alese în prima ședință și ale comitetului de cenzori care avea atribuții de verificare și control asupra gestionării veniturilor și cheltuielilor pentru anul precedent, cât și de propunere a unui nou buget. De regulă, adunările se deschideau cu un discurs al președintelui, urmat de dezbateri având un conținut administrativ și adoptarea unor decizii specifice. Partea culturală și științifică era asigurată de lectori ai Asociațiunii care prezentau diferite disertații tematice (unul - doi lectori), urmate de serbări, expoziții, piese de teatru sau cortegii etnografice².

Data fiind evoluția evenimentelor militare pe plan european, adunarea generală proiectată a se ține în septembrie 1939, la Cluj, a fost anulată. Acolo ar fi urmat să se desfășoare manifestări culturale de mare amploare în prezența regelui Carol al II-lea și a întregului guvern, dar comitetul central a hotărât să se deruleze doar o adunare cu caracter administrativ la Sibiu, fără serbări. Aceasta a avut loc în ziua de 11 noiembrie 1939 și a fost prezidată de vicepreședintele Gheorghe Preda³.

Cu privire la adunarea generală din 1940, comitetul solicita aprobarea Consiliului de Miniștri ca aceasta să se desfășoare la Cluj, dacă împrejurările ar fi fost prielnice. Totodată era luată în calcul și opțiunea de a se ține la Reghin, la insistențele președintelui despărțământului, Eugen Nicoară, care dorea cu tot dinadinsul să inaugureze astfel Palatul cultural⁴ pentru ridicarea căruia, în perioada 1936-1939, a înfruntat multe greutăți și a stârnit multe invidii locale. Însă, în ședința din 1 iunie 1940, comitetul a prevăzut ca adunarea generală să fie convocată pentru zilele de 8 și 9 septembrie, fără serbări⁵. În urma cedării

¹ Valer Moga, „Astra” și societatea: 1918-1930, (în continuare Moga, „Astra” și societatea), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 92.

² Brândușa-Oana Cosma, *Transilvania. Organ de presă al Astrei. Perioada George Barițiu (1868-1889). Studiu monografic*, teză de doctorat susținută la Universitatea „Lucian Blaga” (rezumat), Sibiu, 2009, p. 11; Moga, „Astra” și societatea, p. 94.

³ Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale ale României (în continuare SJSANR), fond „Astra”. Acte, doc. 2264/1940, raportul general al „Astrei” 1940, f. 2.

⁴ *Ibidem*, doc. 1073/1940, proces-verbal al ședinței a IV-a, din 06.04.1940, f. 1.

⁵ *Ibidem*, doc. 1556/1940, proces-verbal al ședinței a VI-a, din 01.06.1940, f. 1.

Basarabiei și a nordului Bucovinei, adunarea era amân timeră pentru o dată ulterioară, apoi, în urma Arbitrajului de la Viena, nici Clujul nu a mai putut fi o opțiune, prin urmare „Astra” a fost silită de împrejurări să reprogrameze adunarea generală din cauza gravelor evenimente interne și internaționale⁶. Au fost anulate invitațiile și retransmise altele celor 40 de membri din diferite orașe ale Transilvaniei, tuturor autorităților civile, inclusiv regelui Mihai I.

Adunarea generală din 1940. Organizarea adunării generale din 1940, în ciuda tuturor piedicilor ivite (cedările de teritorii din vara anului 1940, instaurarea statului național-legionar, participarea membrilor guvernului la comemorarea poetului Vasile Alecsandri la Mircești, eveniment organizat de Academia Română) era imperios necesară deoarece mandatul de cinci ani al comitetului central expira și se impunea alegerea unei noi conduceri. Totodată, se lua în considerare interdicția „conducătorului statului” de a se organiza manifestații publice în legătură cu cedarea nord-vestului Transilvaniei și cu izbucnirea conflictelor interetnice dintre români și maghiari⁷. Prin urmare, adunarea generală trebuia să se limiteze la un program statutar, mai mult administrativ. Gheorghe Preda amintea faptul că Mișcarea Legionară intenționa să-și spună cuvântul în cadrul adunării generale planificate pentru 8-9 septembrie și, după o înțelegere prealabilă cu liderii legionari din Sibiu, Spiridon Căndea și Nistor Chioreanu⁸, s-a decis ca mai întâi să se obțină acordul și indicațiile lui Ion Antonescu și ale lui Horia Sima, conducătorul Mișcării Legionare și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri în nou-instauratul guvern național-legionar. Vasile Bologa, din încredințarea vicepreședintelui Gh. Moga, i-a propus lui Spiridon Căndea câteva locuri în comitetul central al „Astrei” pentru Mișcarea Legionară, ca semn de disponibilitate pentru o eventuală colaborare cu noul regim. Până în 28 octombrie 1940, „Astra” nu primise răspunsul generalului Ion Antonescu cu privire la publicarea unui protest față de situația românilor aflați sub administrația horthystă și organizarea evenimentului „Astrei” într-unul din orașele cu majoritate românească - Alba Iulia sau Sibiu, ca un protest-simbol împotriva cedărilor teritoriale⁹. În schimb, Horia Sima a transmis în mod neoficial opinia că adunarea s-ar putea ține la Alba Iulia, dar după ce se va fi desfășurat marea adunare programată de Mișcarea Legionară cu ocazia zilei de 1 decembrie. În acest context, președintele „Astrei” și alți membri ai comitetului central - Silviu Dragomir, Ioan Lupaș, Silviu Țeposu și Ion Agârbiceanu - au ajuns la concluzia că trebuia asigurată legitimitatea conducerii Asociațiunii în pofida difi cilelor piedici contextuale. Astfel, s-a decis ca întrunirea să se țină la Sibiu, unde se aflau mulți dintre membrii forului decizional și să aibă un program comprimat pentru o singură zi, fiind stabilită astfel data de 24 noiembrie 1940. Prin urmare, adunarea generală din 1940 nu s-a desfășurat la Cluj

⁶ *Ibidem*, doc. 2552/1940, proces-verbal al ședinței a IX-a, din 07.09.1940, f. 1.

⁷ *Ibidem*, doc. 2783/1940, proces-verbal al ședinței a X-a, din 05.10.1940, f. 1.

⁸ Preotul Spiridon Căndea a fost numit conducător spiritual al Mișcării Legionare din județul Sibiu, ocupându-se de educația moral-religioasă a membrilor acesteia, la recomandarea mitropolitului Nicolae Bălan și ca om de legătură al Bisericii cu universitatea refugiată din Cluj și cu Mișcarea Legionară locală. Această mutare făcea probabil parte din strategia înaltului prelat de a nu lăsa la voia întâmplării, chiar în „grădina” sa, ca funcții locale importante să fie ocupate de oameni aflați în afara puterii sau influenței sale sacerdotale. Prefectul Ioan Fleșariu și Nistor Chioreanu fuseseră desemnați coordonatori pe probleme de educație politică, respectiv instrucție paramilitară a legionarilor din județ. Spiridon Căndea a fost pentru scurt timp, în perioada statului național - legionar, și prefect al județului Sibiu, fiind apoi implicat în rebeliunea legionară. El a fost „salvat” în câteva rânduri de intervenția lui Nicolae Bălan pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri. În 1941 a devenit membru fondator al „Astrei”, ocupând atunci funcția de asesor consistorial la Mitropolia Ardealului. Din 1943 a devenit profesor titular de Teologie Liturgică și Teologie Pastorală la Academia Teologică „Andreiană” și consilier referent arhiepiscopesc. Ulterior evenimentelor din 23 august 1944, acesta s-a orientat politic către partidul comunist, fiind unul dintre fondatorii Uniunii Preoților Democrați, ajungând în 1948 în structurile Ministerului Cultelor. Tot în 1948 ocupa funcția de vicepreședinte administrativ al „Astrei”, poziție din care a coordonat, la comanda Ministerului Informațiilor, reorganizarea până la 25 august, a comitetelor de conducere ale tuturor celor 145 de subunități ale „Astrei” (înlocuirea cadrelor cu „persoane verificate de conducătorii organizațiilor politice ale actualului regim”). Vezi Ilarion Țiu, „Părintele profesor Spiridon Căndea. Destinul unui legionar indezirabil pentru regimul comunist”, (în continuare Țiu, „Părintele profesor Spiridon Căndea”), în *Altarul Reîntregirii*, supliment, 2014 vol. II, p. 293 - 307; *Glasul Strămoșesc*, VI, nr. 4, din 21 noiembrie 1940, p. 4; *Biserica și școala. Revista oficială a Episcopiei Aradului*, LXVIII, nr. 16, din 16 aprilie 1944, p. 133; SJSANR, fond „Astra”. *Procese-verbale 1938-1948*, f. 164, 478 - 479.

⁹ „Două cuvântări la adunarea generală a Astrei”, în *Transilvania*, 71, nr. 5-6, sept. - dec. 1941, p. 147.

cum fusese programată cu un an în urmă, nici la Reghin cum și-ar fi dorit medicul filantrop, Eugen Nicoară, nici la Alba Iulia, pentru a nu se confunda cu manifestările organizate de autorități și Mișcarea Legionară, la care a participat și generalul Ion Antonescu¹⁰. După două amânări, justificate de contextul extrem de complicat, dar care au presupus antrenarea unor mari eforturi umane și disconfortul legat de logistica și corespondența cu invitații și delegații participanți, adunarea generală a fost organizată cu o săptămână mai devreme de 1 decembrie, respectiv pe 24 noiembrie, la Sibiu.

Clujul a rămas pe tot parcursul războiului un deziderat pentru locul desfășurării adunării generale, un vis neîmplinit al „Astrei” încă din 1938-1939, când Iuliu Hațieganu planificase ample serbări la care să participe mii de oameni, organizând coruri și echipe de dansuri din întreg Ardealul și mobilizând numeroase resurse umane din cadrul organizației „Șoimii Carpaților”¹¹ pentru un eveniment care nu a mai avut loc.

Conform declarațiilor oficiale, președintele în funcție, Iuliu Moldovan, nu a participat la această adunare generală din motive personale, legate probabil și de refugiul său din Cluj. Însă, din culisele Ministerului Afacerilor de Interne, relatează ministrul Constantin Petrovicescu¹² în ședința guvernului din 26 noiembrie 1940, s-a acționat pentru dejucarea planului lui Iuliu Maniu de a prelua conducerea „Astrei”, cu ocazia organizării alegerilor pentru un nou comitet și a unui nou președinte¹³. Este foarte interesantă această absență, în contextul amânării de două ori a adunării, a intențiilor legionarilor de a ocupa poziții în comitetul central și a intențiilor lui Iuliu Maniu de a deveni președinte al Asociațiunii. Ministrul de Interne dorea menținerea în continuare la conducerea instituției a lui Iuliu Moldovan (președinte între 1932 și 1947) care promova principiile biopolitice și de dreapta, fiind de altfel și cel care a înscris ulterior „Astra” pe linia subordonării față de politica regimului antonescian¹⁴. Încă un aspect deloc de neglijat este acela că, triada Moldovan-Preda-Moga ar fi putut asigura, cel puțin în plan teoretic, o eventuală disponibilitate a organizației pentru susținerea noului regim sau măcar o acceptare a lui. Prin resursa umană și rețeaua logistică pe care o deținea, Asociațiunea era văzută ca un instrument util prin care se putea folosi în Transilvania un masiv și valoros corp de intelectuali, format, în marea sa majoritate, din preoți și învățători cu autoritate în lumea satului, care oferea un potențial de acțiune în scop propagandistic. Așadar, „Astra” nu trebuia lăsată să ajungă sub conducerea lui Iuliu Maniu.

În absența președintelui Iuliu Moldovan, discursul de deschidere a ședinței plenare a fost susținut de vicepreședintele Gheorghe Preda care a subliniat contextul politic și militar, transmițând membrilor „Astrei” aflați sub administrația horthystă un mesaj al încurajării și al rezistenței în fața vicisitudinilor istoriei, recurgând la exemplul unor mai mult sau mai puțin îndepărtați conducători vizionari ai românilor. „În clipele istorice prin care trec astăzi țara și neamul - afirma Gh. Preda în discursul său - «Astra» înțelege să-și continue cu același avânt misiunea sa culturală, socială și națională. Ea nu se lasă intimidată de surprizele momentului și nu se va lăsa antrenată sau descurajată de evenimente, fără a nu rezista lor. Ea va păși pe calea trasă de înaintași, condusă de același ideal,

¹⁰ Dorel Bancoș, *Social și național în politica guvernului Ion Antonescu*, (în continuare Bancoș, *Social și național*), București, Editura Eminescu, 2000, p. 57.

¹¹ În 1939 „Astra” avea 208 unități de Șoimi ai Carpaților cu peste 20.000 de membri, în Cluj (70 de unități), Mureș (64), Satu Mare (23), Alba (21), Someș (20), Sibiu (10). Cei mai mulți dintre tinerii care făceau parte din aceste organizații au fost concentrați între 1939 și 1940 în armată pentru pregătire militară și ulterior mobilizați pe front. Vezi Eugen Hulea, *Astra. Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, (în continuare Hulea, *Astra. Istoric*), Sibiu, Editura Astrei, 1944, p. 73.

¹² Ministrul Constantin Petrovicescu a fost închis, peste câteva luni, după rebeliunea legionară, în penitenciarul din Sibiu. Spiridon Căndea a fost cel care a ajutat-o pe soția fostului ministru să țină legătura cu deținutul, semn că omul lui Nicolae Bălan era un personaj local important. Vezi Țiu, „Părintele profesor Spiridon Căndea”, p. 301.

¹³ *Stenogramele Ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. I* (septembrie-decembrie 1940), (în continuare *Stenograme I*), Ediție de Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici, București, 1997, p. 522.

¹⁴ Tot despre o intervenție a puterii centrale de la București a fost vorba și în 1932, pentru alegerea lui Iuliu Moldovan ca președinte al „Astrei”, ca o compensație pentru nealocarea unui scaun ministerial în guvernul Al. Vaida-Voevod. Vezi Nicolae Brânzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2011, p. 64-67.

însuflețită de puterea aceloră ce i-au dat viață, au întreținut-o, au susținut-o și au încurajat-o. «Astra» va rămâne, deci, mai departe un far de lumină pentru popor, dar și o santinelă trează, neclintită de la postul de veghe național¹⁵.

În continuarea acestui discurs, mitropolitul Nicolae Bălan transmitea adunării generale, în numele Bisericii Ortodoxe Române, îndemnul de a lupta pentru redobândirea teritoriilor cedate, subliniind, totodată, rolul important pe care cultura îl joacă în menținerea și întărirea conștiinței naționale. Înaltul prelat, membru de drept al comitetului central, atrăgea atenția de la tribuna forului conducător, asupra rolului pe care ar fi trebui să-l joace Asociațiunea în noul context teritorial, de coalizare a tuturor energiilor sale pentru realizarea idealului național¹⁶. „Cultura este chemată să adâncească, să înalțe conștiința neamului, făcând-o trează până în ultima colibă românească. [...] Nici când n-am avut o atât de mare nevoie de o refacere a forțelor sufletești ale națiunii, ca azi¹⁷”.

Atmosfera în care s-a ținut adunarea a fost una apăsătoare, această stare fiind accentuată de discursurile oratorilor menționați și ale altor personalități precum Victor Macaveiu, vicarul Mitropoliei Unite din Blaj (reprezentându-l pe mitropolitul Alexandru Nicolescu, care lipsea din motive de sănătate), Sextil Pușcariu, rectorul Universității „Regele Ferdinand I” și membru al Academiei Române (el transmițând mesajul acestor instituții), generalul Pavel Ion (Pion) Georgescu¹⁸, comandantul Corpului 7 Teritorial Sibiu, Albert Dörr, primarul Sibiului (transmițând și mesajul Prefecturii Sibiu și cel de colaborare din partea Grupului Etnic German), generalul Ion Manolescu (președintele Centralei Casei Naționale), Emanoil Bucuța (președintele Casei Școalelor și a Culturii Poporului) ș.a. După expunerea lui Olimpiu Boitoș, raportorul comisiei care a analizat activitatea financiară a Asociațiunii și a subunităților sale¹⁹, s-au păstrat câteva momente de reculegere pentru victimele românești ale conflictelor interetnice, în mod special pentru protopopul Aurel Munteanu, fost președinte al Despărțământului Huedin. Printre cei 30 de membri ai comitetului central a fost prezent și Iuliu Maniu, fiind de altfel, singura dată când a participat la vreo adunare generală a „Astrei” în acest interval. Rectorul Sextil Pușcariu, șeful comisiei pentru candidatura președintelui, a membrilor comitetului central, a membrilor secțiilor literare și științifice și a cenzorilor pentru următorii cinci ani, motivând absența delegaților despărțământelor aflate în teritoriul cedat Ungariei, a propus *prelungirea mandatului* celor mai sus menționați până la o altă adunare generală. În sală, pe lângă membri și personalități ale „Astrei” au fost prezenți și reprezentanți ai presei și un public numeros, din care, la finalul adunării, un anonim i-a îndemnat pe toți cei prezenți să intoneze imnul *Deșteaptă-te, române!*. În seara zilei de 24 noiembrie au fost audiate de către sutele de participanți conferința profesorului Ioan Lupaș, „Problema Transilvaniei în timpul Regelui Carol I” și cea a lui Olimpiu Boitoș, „Progresul cultural al Transilvaniei după Unire”²⁰, al cărei conținut, mult mai elaborat, a fost publicat ulterior în paginile publicației de propagandă externă, *Revue de Transylvanie*²¹.

Așadar, într-un moment cu o deosebită încărcătură emoțională și semnificație politică, organizatorii adunării generale din 24 noiembrie 1940 au reușit, printr-un subterfugiu procedural, să

¹⁵ *Transilvania*, 71, nr. 5-6, sept. - dec. 1941, p. 147.

¹⁶ Vezi fragmente din discurs reproduse la rubrica *Note și Informații*, în *Revista teologică*, XXXI, nr. 1-2, ian.- feb. 1941, p. 91-93.

¹⁷ *Transilvania*, 71, nr. 5-6, sept. - dec. 1941, p. 150.

¹⁸ Generalul de divizie și comandantul Corpului 7 Teritorial Sibiu, Pion Georgescu, se făcuse remarcat prin participarea la manifestația din 1 septembrie 1940, care a avut loc la Sibiu, împotriva Arbitrajului de la Viena, discursul său fiind îndelung ovationat de cei prezenți. Vezi Adrian Stroea, Marin Ghinoiu, *File din istoria artileriei. Fapte, întâmplări și oameni*, București, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2015, p. 280-281.

¹⁹ Activități inerente, administrative, cu repetitivitate în cadrul fiecărei adunări generale și asupra descrierii cărora nu vom mai insista. Asemenea și pentru derularea serviciului divin în cadrul ambelor biserici (ortodoxă și greco-catolică) care deschidea acest gen de evenimente.

²⁰ *Transilvania*, 71, nr. 5-6, sept. - dec. 1941, p. 205.

²¹ Olimpiu Boitoș, „Le progrès culturel en Transylvanie de 1918 à 1940”, în *Revue de Transylvanie*, IX, tom VII-IX, (1941-1943), nr. 3-4, 1943, p. 113-209.

suspende candidatura lui Iuliu Maniu la președinția „Astrei”, prelungind pe baza aceluiași principiu, în fiecare an în timpul războiului până în anul 1947, mandatul președintelui Iuliu Moldovan și al membrilor aleși în celelalte funcții de conducere în adunarea de la Satu Mare din 1935.

Adunarea generală din 1941 a fost planificată la finele lunii septembrie 1941, cu un caracter pur administrativ, în care să se prezinte raportul de activitate, cel de gestiune financiară a veniturilor și a cheltuielilor, cât și propunerea de buget pentru anul 1942. Iuliu Moldovan își exprima în ședința comitetului central din 16 august 1941 (după intrarea României în război) dorința ca următoarea adunare generală să capete proporții mult mărite și aerul festiv de altădată, cât și speranța desfășurării ei la Cluj²². Gheorghe Moga a propus să se organizeze alegeri pentru un nou comitet, pentru a nu fi bănuită conducerea existentă că ține „cu forța” de administrarea Asociațiunii. Propunerea însă nu a fost pusă în practică. În discursul inaugural din 28 septembrie 1941, Iuliu Moldovan a reiterat motivul pentru care nu se puteau desfășura alegeri pentru o nouă conducere, anume acela că aproape jumătate din unitățile „Astrei” se aflau în teritoriul cedat și deci erau în imposibilitatea de a-și trimite reprezentanți. Practic, activitatea acestora încetase în septembrie 1940 sub administrația ungară. Ținută la Sibiu, adunarea generală a fost mult redusă ca număr de participanți, în comparație cu evenimentele similare din perioada interbelică.

În 1941, raportul general al comitetului central privind activitatea „Asociațiunii” în intervalul 1 august 1940 - 1 august 1941 cuprindea date succinte și modeste realizări. Activitatea secțiilor nu a putut fi cuantificată, fiind desigur diminuată, deoarece foarte mulți dintre membrii lor au fost nevoiți să plece din teritoriul cedat, fiind preocupați cu necesitățile traiului în refugiu și cu greutățile aduse de vremurile grele ale războiului, sau concentrați în diverse unități militare. A fost cel mai dificil an de raportare din toți cei supuși cercetării de față.

În sala festivă a Prefecturii județului Sibiu au fost prezenți membrii comitetului central, Gheorghe Moga, Gheorghe Preda, Silviu Dragomir, Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului, Vasile Stan, episcopul ortodox și alți membri ai „Asociațiunii”. După discursul lui Iuliu Moldovan, a urmat un moment de reculegere pentru cei care au căzut în serviciul țării pe Frontul de Est și au fost citite apoi telegramele omagiale adresate regelui Mihai I, „conducătorului statului”, Ion Antonescu și vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu²³. Iuliu Moldovan a mulțumit mitropolitului Nicolae Bălan pentru succesul misiunii sale în Basarabia și Transnistria pentru care „Astra” donase 500 de colecții din *Biblioteca Poporală*, respectiv 26.890 de broșuri. Mitropolitul care a condus personal această misiune „națională și religioasă” și-ar fi dorit înființarea a nu mai puțin de 2000 de biblioteci, însă nu s-au putut întocmi în mare grabă decât 500 de colecții²⁴. Pentru donația sa, Adunarea Eparhială a Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia și Sibiu i-a transmis „Astrei” mulțumiri publice²⁵.

Pe lângă propunerile birocratice, tehnice și administrative s-au remarcat două recomandări în pas cu vremurile. Prima era aceea a amânării alegerii unui comitet central și prelungirea mandatului organului de conducere aflat în funcție din cauza amintitelor evenimente. Cealaltă era propunerea de a se acționa pentru creșterea numărului de abonamente în vederea sprijinirii revistei *Transilvania* și a ziarului *Gazeta*

²² SJSANR, fond „Astra”. Acte, doc. 2519/1941, proces-verbal al ședinței a IX-a, din 16.08.1941, f. 1.

²³ Textul telegrammei transmise regelui Mihai I: „Asociațiunea culturală ASTRA, întrunită în adunarea generală la Sibiu trimite Majestății Voastre omagiile ei de profund respect, urările ei de lungă și glorioasă Domnie și neclintita ei credință în biruința dreptății Neamului românesc, cu a cărui soartă Dinastia este strâns legată. Să trăiți Maiestate”. Textul telegrammei transmise „conducătorului statului”, mareșalul Ion Antonescu: „Asociațiunea culturală ASTRA, întrunită la Sibiu în adunarea generală vă trimite respectuosul ei omagiu pentru înțelepciunea și curajul cu care ați condus destinele Țării la această răscruce a istoriei sale, întreaga ei admirațiune pentru restaurarea prin jertfa și eroismul soldaților noștri a hotarului de la Răsărit și nezdruccinată credință în biruința apropiată și definitivă a dreptății neamului nostru”. Textul telegrammei transmise vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu: „Asociațiunea culturală ASTRA, întrunită la Sibiu în adunarea generală vă roagă să primiți omagiile ei, de stimă și considerațiune, pentru munca depusă spre binele Țării”. *Ibidem*, doc. 2898/1941, proces-verbal al adunării generale, din 28.09.1941, f. 2-3 și doc. 2850/1941, f. 1.

²⁴ *Ibidem*, doc. 2699/1941, proces-verbal al ședinței a X-a, din 06.09.1941, f. 4.

²⁵ *Ibidem*, doc. 1818/1942, proces-verbal al ședinței a IX-a, din 06.06.1942, f. 3.

Transilvaniei. Cu această ocazie s-a făcut cunoscut faptul că Ion Breazu a fost numit secretar literar pe lângă H. Petra-Petrescu, a cărui stare de sănătate se înrăutățise. Acestuia i s-au adus mulțumiri publice pentru activitatea sa de aproape 18 ani în slujba „Astrei”.

În cadrul adunării, după discutarea proiectului de buget pentru anul 1942, Silviu Dragomir a sugerat ca averea fundațiilor să fie plasată în bunuri mai sigure, imobile, dată fiind angrenarea României într-un război al cărui sfârșit nu se întrezărea. Propunerea profesorului universitar pentru vremuri nășegure a fost trimisă spre analiză comisiei financiare²⁶, dar nu s-a concretizat în nici o achiziție imobiliară.

Adunarea generală din 1942 a avut, de asemenea, un caracter administrativ și s-a ținut la Sibiu, în 27 septembrie 1942, în sala de ședințe a prefecturii. Cuvântarea inaugurală a lui Iuliu Moldovan a avut ca temă centrală preocuparea față de creșterea calitativă a vieții țaranului român. El a evidențiat de asemenea și rolul elitelor de a genera un sentiment de emulație și solidaritate socială în corpul națiunii, asupra căreia planau, în concepția sa, amenințările „dușmanilor noștri dintotdeauna”, făcând desigur, referire la etnicii de naționalitate maghiară. Discursul președintelui „Astrei”, dominat de o puternică retorică naționalistă, încuraja printre altele cultivarea iubirii de neam și a spiritului de jertfă. Au fost menționate instituțiile partenere ale Asociațiunii care o sprijineau în mod constant, Biserica și Universitatea Cluj-Sibiu ai căror reprezentanți au prezentat alocuțiuni de salut sau mulțumire. Discursul mitropolitului Bălan s-a axat pe ajutorarea românilor aflați sub regimul horthyst, pentru care a propus înființarea unor comitete în toată Transilvania prin care să se colecteze sume de bani, el însuși donând 50.000 de lei iar din partea mitropoliei încă 100.000 de lei²⁷. În cursul derulării lucrărilor adunării s-a mai remarcat intervenția lui Emanoil Bucuța, dar mai ales, discursul emoționant al lui Eugen Nicoară, un mecena al Reghinului²⁸, aflat în ipostaza dramatică de a-și fi părăsit opera de-o viață pentru a lua calea refugiului, cât și răspunsul președintelui Moldovan, care a impresionat în egală măsură auditoriul²⁹. Ziua s-a încheiat cu o conferință a lui Silviu Dragomir, intitulată „Un capitol ales din istoria redeşepțării politice a românilor ardeleni”³⁰.

Angajarea țării în război a generat o stare de incertitudine asupra strategiei de acțiune și de dezvoltare a instituției, mai bine spus, Asociațiunea a fost forțată de contextul politico-militar să se adapteze noilor realități. Comitetului central i s-a prelungit din nou mandatul, de data aceasta, până la clarificarea situației internaționale. Comitetul a raportat munca administrativă susținută între 16 august 1941 și 31 august 1942, concretizată în 17 ședințe, în cursul cărora a luat decizii de organizare internă și a subunităților sale. Raportul prezenta situația activității scăzute a secțiilor ale căror membri, fiind mobilizați sau refugiați în diferite orașe, nu s-au putut reorganiza în vederea continuării lucrărilor

²⁶ *Ibidem*, doc. 2699/1941, proces-verbal al ședinței a X-a, din 06.09.1941, f. 1-2.

²⁷ „Asociația Astra”, în *Biserica și Școala*, LXVI, nr. 40, 4 oct. 1942, p. 331.

²⁸ Eugen Nicoară se făcuse remarcat printr-o prodigioasă activitate la conducerea despărțământului Reghin: construirea unui spital dotat inclusiv cu bibliotecă, înființarea de cercuri culturale, biblioteci populare, organizarea de prelegeri populare, foarte multe având o tematică igienico-sanitară, conceperea și tipărirea unor broșuri cu scop igienic și profilactic - *Bolile venerice, Tuberculoza, Despre sifilis, Despre gripă, Tifosul sau Lungoarea, Alcoolismul sau Beția, Prietenii și dușmanii omului, Ce să credem și cum să trăim, Igiena sâteanului*, în tiraje de peste 5000 de exemplare sau *Cartea Șoimilor* (10.000 de exemplare). Ridicarea de monumente, înființarea de școli țărănești, organizarea unităților de „Șoimi ai Carpaților” aflate sub coordonarea lui Iustin Handrea, au fost alte aspecte importante ale activității despărțământului Reghin, Eugen Nicoară susținând personal din punct de vedere financiar, multe dintre acțiunile organizațiilor sportive de tineret (deplasări, tabere). În anul 1940, numărul conferințelor și al prelegerilor ținute în despărțământ a ajuns la cifra impresionantă de 380. În perioada războiului, Eugen Nicoară s-a aflat în refugiu la Brașov unde ocupa poziția de director al Spitalului Gh. Mărzescu, participând la acțiunile despărțământului Brașov și la activitatea editorială a *Gazetei Transilvaniei*. Vezi Marin Șara, *Astra reghineană - 125 de ani de la înființare, Reghin, Total Printexim, 1999*, p. 43-51; Melinte Șerban, „Astra Reghin în documente noi”, în *Reghinul cultural. Studii și articole*, V, 2001, p. 268-271.

²⁹ *Transilvania*, 73, nr. 10, oct. 1942, p. 803-805.

³⁰ SJSANR, fond „Astra”. Acte, doc. 2674/1942, proces-verbal al adunării generale, din 07.09.1942, f. 1.

specifice. Doar secția istorică s-a remarcat prin ținerea câtorva ședințe și prin susținerea unor comunicări importante³¹.

Cu ocazia adunărilor generale, „Astra” transmitea regelui Mihai I, lui Ion Antonescu și lui Mihai Antonescu telegrame omagiale care erau citite în plen, în 1942 fiind înaintată o telegramă și ministrului Culturii, Ion Petrovici. În mod tradițional aceste forme de curtoazie făceau parte din ceremonialul adunărilor generale și exprimau poziția Asociațiunii de gratulare și respect față de conducerea țării - regele Ferdinand, regina Maria, regența, regele Carol al II-lea. În anii războiului pe lângă regele Mihai I, președintele de onoare al Asociațiunii, telegrame omagiale au primit și alte personalități de prim-rang, ilustrând relațiile „Astrei” cu puterea instituită. Astfel, printre destinatari s-au regăsit Ion Antonescu („conducătorul statului”, din 22 august 1941 - mareșal), Horia Sima și Mihai Antonescu (vicepreședinți ai Consiliului de Miniștri), Traian Brăileanu și Ion Petrovici (miniștri ai Culturii), Constantin Sănătescu (președinte al Consiliului de Miniștri) și Iuliu Maniu³².

Începând cu 1942, Iuliu Moldovan a introdus în practica Asociațiunii, cu ocazia întrunirii adunării generale, consfăturile anuale cu președinții de despărțăminte, în vederea consultării și mai ales a explicării noii orientări a „Astrei” de colaborare cu autoritățile regimului antonescian. Întrevederile au fost un bun prilej pentru impulsionearea activității și pentru explicarea modului în care urmau să fie distribuiți banii primiți de la Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale (CPOS)³³,

³¹ După decesul lui Teodor V. Păcățian (feb. 1941), conducerea secției a fost preluată de Ioan Lupaș, care a reorganizat-o și i-a orientat misiunea spre cercetarea și documentarea „drepturilor românești asupra întregului pământ ardelenesc”. Vezi, *Revista teologică*, XXXI, nr. 9-10, sept. - oct. 1941, p. 467.

³² Din păcate arhiva din Sibiu nu deține decât telegramele adresate în 1941 și 1944 deși existența celorlalte este consemnată anual în tot acest interval și înregistrată în actele oficiale ale „Astrei”. Acele documente și altele nu au fost disponibile în momentul efectuării cercetării în 2018. Astfel, în anul 1940, au fost transmise telegrame regelui, generalului Ion Antonescu, lui Horia Sima, vicepreședintele Consiliului de Miniștri și comandant al Mișcării Legionare și lui Traian Brăileanu, ministrul Educației Naționale, Cultelor și Artelor. În anul 1941, au fost comunicate mesaje telegrafice regelui, mareșalului, lui Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri și lui Ion Petrovici, ministrul Culturii Naționale. În anul 1942, au fost transmise aceluiași persoane, mai puțin ministrului Petrovici. La fel și în anul 1943. În 1944, au fost trimise telegrame din partea adunării generale din 5 noiembrie 1944, regelui Mihai, generalului Constantin Sănătescu, președintele Consiliului de Miniștri și lui Iuliu Maniu, fost președinte al Consiliului de Miniștri. Textul telegramei adresate regelui în noiembrie 1944: „Asociațiunea ASTRA, întrunită la Sibiu în adunare generală, își îndreaptă spre Augustul său Președinte de Onoare cel dintâi cuvânt al ei de respectuos omagiu și neclintit devotament. Dumnezeu să Vă țină Sire, pentru a desăvârși epoca inaugurată cu atâta înțelepciune și curaj la 23 August, redând țării și neamului libertățile, onoarea și puterea de muncă și creație în spiritul ordinei, al dreptății și al progresului, alături de marii noștri aliați”. Textul telegramei adresate lui C. Sănătescu (1944): „Asociațiunea ASTRA, întrunită la Sibiu în adunare generală, Vă trimite sentimentele ei de omagiu și devotament pentru munca pe care o săvârșiți în folosul țării în aceste momente decisive pentru soarta ei”. Textul telegramei adresate lui Iuliu Maniu: „Asociațiunea ASTRA, întrunită la Sibiu în adunare generală, trimite vechiului, devotatului și ilustrului ei membru întreaga sa grațitudine pentru contribuția uriașă la smulgerea țării dintr-o tovarășie nefastă și așezarea ei pe drumul alianțelor firești care a dus la eliberarea scumpului nostru Ardeal, prin eroismul ostașilor noștri și al glorioasei armate sovietice. Dumnezeu să vă păstreze alese virtuți, de care ați dat dovadă o viață întreagă, pentru a duce neamul la limanul unei păci onorabile, drepte și creatoare”. Vezi, *Transilvania*, 71, nr. 5-6, sept. - dec. 1940, p. 202; nr. 10, oct. 1942, p. 804; nr. 9-10, oct. 1943, p. 759 și SJSANR, fond „Astra”. *Procese-verbale 1938-1948*, doc. 3221/1940, f. 127 v; Idem, fond „Astra”. *Acte*, doc. 2898/1941, f. 2-3; doc. 3440/1942, f. 1 și doc. 1859/1944, f. 2-3.

³³ CPOS a fost o instituție a regimului antonescian, de utilitate publică, prin intermediul căreia „Astra” a primit subvenții din partea guvernării dictatoriale. În 2 iunie 1942, bugetul Consiliului de Patronaj era de un miliard șase sute de milioane de lei - mare parte venind prin Gheorghe Alexianu, din Transnistria. Alte sume proveneau de la evrei prin Centrala Evreilor din România. O contribuție de „doar” 30.000.000 de lei se datora statului. Activitatea CPOS a debutat în 20 noiembrie 1940 sub președinția Mariei Antonescu și președinția de onoare a reginei Elena. Instituția nu era direct subordonată Ministerului Propagandei Naționale, dar desfășura activități complementare. Din comitetul de conducere făceau parte Veturia Goga (văduva lui Octavian Goga, cel care în calitate de prim-ministru, a reorganizat serviciile de propagandă și informații la sfârșitul anului 1937), Sanda I. Mateiu (jurnalistă în presa scrisă și radio, soția prorectorului Academiei de Înalte Studii Comerciale Cluj-Brașov, Ioan Mateiu) și alte doamne din elita socială (soții de ofițeri, foști oameni politici simpatizanți ai regimului). Printre activitățile susținute de această instituție se numărau în primul rând actele de caritate pentru soldații răniți aflați în spitale, înființarea de cantine pentru elevii săraci, înființarea de croitorii pentru a se realiza haine de iarnă pentru cei săraci și pentru soldați, sprijinirea refugiaților, a sinistraților în urma cutremurului din noiembrie 1940, cu adăpost, hrană, îmbrăcăminte. Mai târziu, după intrarea României în război, acțiunea de caritate s-a extins și asupra altor defavorizați: invalizi, văduve de război, orfani, declarați o prioritate de regimul antonescian. Vezi *Stenograme VII*, p. 298; Ministerul Propagandei Naționale, „Ce a făcut Consiliul de Patronaj în timp de un an”, în *Almanahul gazetei Cuvântul Mareșalului către săteni, 1942*, București, Institutul de Arte Grafice al Muncii, 1941, p. 181; Mioara Anton, *Propagandă și război. Campania din Est 1941-1944*, (în continuare Anton, *Propagandă și război*), București, Editura Tritonic, 2007, p. 372.